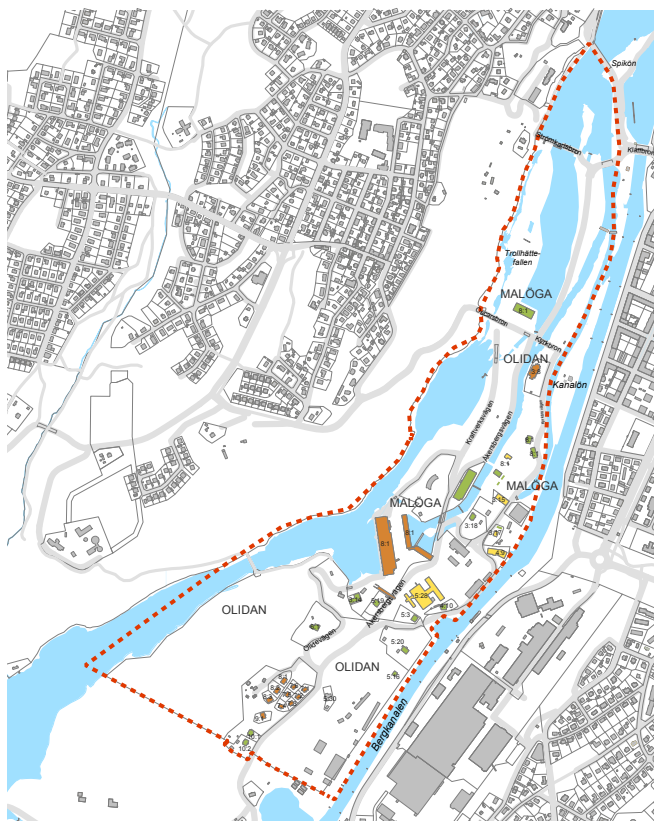

1:B OLIDAN

Olidans kraftstation med intagsbyggnaden ovanför.
Foto: Mats Ronnevik

BESKRIVNING AV KULTURMILJÖN

Miljön består av de anläggningar, byggnader, broar och kanaler som hör till eller har tillhört Vattenfalls verksamhet. I miljön ingår även Trollhättans kyrka.

Redan under medeltiden försökte människan bemästra och tillvarata den kraft som kom ur de kraftiga fallen vid Trollhättan. Men det var inte förrän under tidigt 1900-tal som man med hjälp av fallen kunde producera kraft. År 1906 beslutades att i statens regi uppföra Sveriges första kraftstation. Trollhätte kanalbolags sista direktör Vilhelm Hansen blev chef i det nya statliga företaget Vattenfall som startade sin verksamhet

i Trollhättan 1905. År 1910 levererades elektrisk ström för första gången från den nya kraftstationen. Stationen fick namnet Olidan efter sitt läge och historia, Olidan var ursprungligen två gårdar vilka sammanföll med Åkers ägor.

Kraftstationen med tillhörande intagsbyggnader är uppförda efter ritningar av Erik Josephson som var en av landets ledande arkitekter i kraftverks- och kasernbyggnader. Olidan är ett nationalromantiskt stenmonument uppfört med röd svensk granit i en fortifikationsinspirerad arkitektur. Fasadmaterialen har valts för att harmoniera med det dramatiska landskapet. Stationen har byggts ut vid tre tillfällen och i samband med den tredje utbyggnaden uppfördes också maskinistbostäderna på Västergärdet.

När Hojums kraftstation stod klar år 1943 fullbordades utbyggnaden av Trollhättans strömmar för statlig kraftförsörjning. Kraftstationen är ritad av Erik Hahr som är en av de arkitekter som ritat flest kraftstationer i Sverige. Maskinhallen ligger i ett bergtrum under vatten- och markytan. Den byggnad som är synlig för ögat är endast en överbyggnad. Byggnaden är uppförd med kraftig betongkonstruktion klädd med granit. Trots den ofta monumentala och dominerande verkan i området lyckas de båda kraftstationerna, genom väl valda material och placeringar, anpassas till landskapet.

Utöver dessa monumentala byggnader finns ytterligare några byggnader som särskilt bör nämnas. Montagehallen, arkivet, provstationen och den fd. ställverksbyggnaden som är uppförda i en stram och klassicerande tegelarkitektur. Den

fd. provstationen ligger placerad i Olidehålan och uppfördes 1908 för att förse Skara med elkraft innan Olidan stod färdig. Efter att kraftstationen stod klar användes byggnaden som provstation för Nohabs turbiner. Byggnaden är ett av Trollhättans första riktiga turbindrivna kraftverk.

I miljön finns flera ståtliga villor. Några har tidigare tillhört och uppförts av direktörer från verkstadsföretaget Nydqvist och Holm (Nohab) och andra tillhört Vattenfall. Bostadshusen i området visar genom utformning och placering på sociala ställningar inom företagen och är uppförda med en tidstypisk och representativ arkitektur.

År 1857 bildade Trollhättan egen församling och fick i gåva Trollhättans kyrka av Kanalbolaget. Kyrkan är uppförd år 1862 i nygotisk stil efter ritningar av Adolf Wilhelm Edelswärd. Arkitekturen karaktäriseras av den rikt utsmyckade fasaden med arkitektoniska detaljer så som strävpelare, polygonalt kor, spetsgavlar och torn med spetsig spira.

Broarna i området visar en historisk utveckling i konstruktion och material genom hundra år. Broarnas utformning, både i lätta stålkonstruktioner och kraftiga betongbroar är betydande för miljön och visar historiska och tekniska framsteg. Några av de mest anmärkningsvärda är; bron över Polhems slussled från 1940-talet som uppfördes i samband med anläggandet av Hojums kraftstation. Kyrkbron som är en granitklädd betongbro från 1908, Vägbron vid Polhems slussled sannolikt byggd 1889. Strömkarlsbron vars underbyggnad utgör regleringsdamm, uppförd 1908-1909 efter ritningar av Erik Josephson.

Bostadsmiljön på Västergärdet utgörs av tio bostadshus som ursprungligen var avsedda för maskinister och maskinistbiträden vid Olidans kraftstation. Bostadshusen är uppförda 1908/1909 efter arkitekten Svante Dyléns ritningar och sägs vara influerade av den tyska villaarkitekturen.

Husen ligger oregelbundet placerade på relativt små tomter med enstaka tallar och lägre vegetation. Tomterna avskämmas av lägre häckar, staket eller ingenting alls. Området är sedan 1994 förklarat som byggnadsminne.

Bostadshusen karaktäriseras av de släta vitputsade fasaderna med höga gavelrösten och branta takfall. Höga triangulära frontespiser är centrerade ovanför balkongerna vid entrépartierna. Sadeltaken är klädda med en äldre typ av cementtegel vilket karaktäriseras av dess platta och nätta utformning.

Norr om Västergärdets samlade bebyggelse ligger en större villa, Villa Skogsvreten som uppfördes som direktörsbostad. Huset är av liknande karaktär som maskinistbostäderna, med vitputsade fasader och spetsigt triangulärt gavelröste, men något större. Villan ligger strategiskt placerad med god överblick över både arbetarbostäderna och verksamhetsområdet.

Söder om Västergärdet står två trävillor, som också är ritade av Svante Dylén och uppförda samtidigt med de putsade husen. Byggnaderna är uppförda i en mer klassicerande arkitektur med gula träfasader, mansardtak, symmetrisk fasadindelning med pilastrar och centrerad frontespis med balkong och veranda.

Västergärdet med tio vitputsade bostadshus i överrensstämmande arkitektur byggnadsminnesförklarades år 1994. Strax söder om Västergärdet ligger två gula trävillor uppförda i en mer klassicerande arkitektur. Byggnaderna har liksom Villa Skogsvreten höga kulturhistoriska värden.

MOTIV

En kulturmiljö av stor betydelse för Trollhättans tidigaste historia och stadens ursprung. Spår av hur människan påverkat landskapet under flera hundra år blir synliga genom formationer, byggnader, kanaler och fornlämningar. Här går det att följa historien och förstå stadens historiska och tekniska utveckling.

Det är en unik miljö och Olidans kraftstation med tillhörande kanaler, anläggningar och byggnader är en värdefull del av det industriella genombrottet i landet. Kraftstationen visar på en tidig teknisk utveckling med lång kontinuitet som producerat kraft med i stort sett samma turbiner under mer än 100 år.

Olidan och Västergärdet har höga kulturhistoriska värden och är byggnadsminnesförklarade. Tillsammans med flertalet andra värdefulla byggnader och strukturer i ormdädet skapas här en helhetsmiljö av nationellt intresse. Bebyggelsen är framför allt intressant ur ett tekniskt och arkitektoniskt perspektiv.

Flera byggnader i området har höga kulturhistoriska värden. Några av dessa är helt unika i sitt slag. Tidigare användning, utformning och väldokumenterade historier om byggnaderna skapar en unik kulturhistoria. Byggnaderna är också värdefulla komponenter i Vattenfalls tidigaste etablering.

På fastigheten Olidan 5:16 finns en arkivbyggnad bevarad helt i original från år 1809. Huset är uppfört i tegel med putsade fasader. Även interiören utgörs till stor del av tegel och sten för att minska risken för brandfara. Byggnaden är unik i Sverige.

ÅTGÄRDER

- För de kanaler, broar och byggnader som inte omfattas av byggnadsminnesförklaringen ska detaljplan upprättas med syfte att säkerställa de kulturhistoriska värdena.
- Skyddsbestämmelser ska förutom rivningsförbud innefatta anvisningar gällande de delar som inte får förändras eller tas bort och hur de ska underhållas.
- Skyddsbestämmelserna bör kombineras med utökad lovplikt för åtgärder som har påverkan på skyddsvärdet.

Den gamla dragvägen längs 1844 års slussled som idag är en tillloppskanal till Olidan finns bevarad om än lite övervuxen. Här drog oxar segelfartygen uppför kanalen tills de kunde segla vidare. Turbinhallen från 1908 och montagehallen i monumental klassicerande arkitektur.

GÄLLANDE SKYDD

Bostadsområdet Västergärdet byggnadsminnesförklarades 1994 och skyddas enligt KML 3 kap. Olidestationen, intagskanalerna och bockkranen är skyddad som byggnadsminne sedan 2006 enligt KML 3 kap. Trollhättans kyrka är skyddat som kyrkligt kulturminne i KML 4 kap.

INGÅR OCKSÅ I

Området är tidigare inventerat av Älvsborgs länsmuseum, Kulturhistorisk byggnadsinventering 27, från år 1981. Där tillskrivs hela fall- och slussområdets höga kulturhistoriska värden. I kulturmiljöprogrammet från 1992 beskrivs området som en unik kulturmiljö med en lång historisk kontinuitet.

Kulturmiljön ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövård enligt miljöbalkens tredje kapitel.

FÖRHÅLLNINGSSÄTT

Skyddsföreskrifter enligt länsstyrelsebeslut om byggnadsminnesförklaring av området 2004, 1992 och 2006. För utförligare beskrivning för vad som gäller för varje enskild byggnad och vilka föreskrifter som finns för denna hänvisas till Länsstyrelsens i Västra Götaland län.

OLIDESTATIONEN, INTAGSKANALERNA & BOCKKRANEN

Underhållsarbete som berör de skyddade objekten skall utföras på sådant sätt att byggnadens kulturhistoriska värde bibehålls.

Kraftstationen och intagsbyggnadens interiör är viktig att dokumentera, inte bara över det tidiga 1900-talets teknikframsteg utan även som dokument över den långa och kontinuerliga driftens förändringskrav (...) Inredningsdetaljer från byggnadstiden som golvbeläggning, räcken, dörrar samt maskinell utrustning som aggregat med turbiner, ventiler och regulatorer, generatorer och styrutrustning bör sparas om så är möjligt. Då driften är en förutsättning för bevarande innebär detta att modernisering och nytillskott av regelutrustning och maskinell utrustning m. m. kan komma i fråga.

Byggnader och anläggningar som är markerade på kartan (...) får inte rivas, byggas om eller på annat sätt förändras exteriört.

VÄSTERGÄRDET

Byggnaderna får inte rivas eller flyttas.

Byggnaderna får till sitt yttre inte byggas om eller förändras på annat sätt.

Underhållsarbeten som berör byggnadens exteriör, så som ommålning samt reparation av t ex. skorstenar, tak, puts och stensockel, liksom äldre fast inredning skall utföras på ett sådant sätt att byggnadernas kulturhistoriska värde inte minskar.

Fastigheten får inte ytterligare bebyggas eller bli föremål för annan väsentlig förändring.

Bockkranen byggnadsminnesförklarades år 2004.

